

Eşitsizliğin Teorik Temelleri: Elit Teorisi

D. Ali Arslan (*)

Özet: Sosyal bilimciler, toplumların iktidar yapısını ve toplumdaki güç ilişkilerini anlayıp açıklamaya yönelik çalışmalarında, ağırlıklı olarak "eşitsizlik" kavramı üzerinde yoğunlaşırlar. Bu konudaki yaklaşımlardan en popüler olanı sınıf teorisisidir. Aynı amaç doğrultusunda geliştirilmiş ve konuyu ayrıntılı bir şekilde inceleyen bir başka teorik yaklaşım ise "Elit Teorisi"dir. Kendi içinde 4 ayrı kola ayrılan elit teorisi, toplumdaki elit-halk farklılaşmasını analiz ederken "iktidar" ve "etki" olgularından hareket eder. Bu çalışmada, iktidar ya da güç konusunda bu güne değin ortaya konmuş temel teorik yaklaşımlardan biri olan, fakat Türk okuyucular tarafından ayrıntısı fazla bilinmeyen elit teorisi üzerinde duruldu. Elit teorisinin temel açıklamaları ile birlikte ayrıntılı olarak incelenmesindeki asıl amaç, bu durumun altında yatan nedenleri araştırıp ortaya koymak ve elit teorisini gerçek boyutları ile sosyal bilimcilerin dikkatine sunmaktır. Bu konuda, çağdaş batılı sosyal bilimcilerin, özellikle de Eva Etzioni (1993, 1997) ve John Scott (1995, 1991)'un çalışmaları oldukça aydınlatıcı niteliktedir.

Anahtar Sözcükler: İktidar, Elit, Elit Teorisi, Plüralist Elit Teorisi, Elitist Elit Teorisi, Demokratik Elit Teorisi, Sınıf Teorisi.

1. Giriş

Eşitsizlik, kapitalist toplumların başta gelen ortak özelliklerindedir. Toplumların sosyo-politik yapılarını anlayıp açıklamayı hedefleyen sosyal bilimciler öncelikle, temelini "eşitsizlik" kriterinden alan "iktidar yapısı" ve "güç ilişkilerini" inceler. Hemen her toplumda var olan gelen bu eşitsizlikler uzmanlık bilgisi gerektirmeksizin, herkes tarafından kolaylıkla gözlemlenebilir. Örneğin bazı kişilerin ya da toplumsal grupların, toplumdaki öteki kişi ya da gruplara oranla çok daha fazla paraya ve prestije sahip olduğu herkesçe bilinir. Yine bu ayrıcalıklı kişi ya da grupların,

(*) Yrd. Doç. Dr. A. Arslan Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir.

toplumdaki karar verme mekanizmaları ve karar alma süreci üzerinde çok daha etkin ve yetkin olduğu ortada bir gerçektir. Sosyal bilimlerin bir çok disiplini, uzun yıllardan beridir, bu toplumsal realiteyle ilgilenmiş ve bir çok bilim adamı bu olgu ve arkasında yatan etkenleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Bütün bu çalışmaların sonucunda da bir çok teori geliştirilmiştir. Bunlardan bir tanesi de elit teorisidir. Toplumlarda "iktidar yapısı" ve toplumdaki "güç ilişkilerini" anlayıp açıklamayı hedefleyen "Elit Teorisi", toplumdaki elit-halk farklılaşmasını analiz ederken "iktidar" ve "etki" olgularından hareket eder. Kendi içinde 4 alt kola ayrılır: Çoğulcu (Pluralist) Elit Anlayışı, Elitist (Seçkin) Elit Anlayışı, Demokratik Elit Teorileri ve Demo-Elit Yaklaşım (Demokratik elit teorisinin bir açılımı olarak da kabul edilebilir).

Bunların yanı sıra, bilimsel alanda kullanım yaygınlığı kazanamamış bazı öteki teoriler de vardır: Korporatizm, devlet merkezci görüş ve Marksizm kökenli teoriler ... gibi. Öz olarak elit teorisi toplumu, "azlar" ve "çoklar" olarak iki kategoriye ayırır. Az'lar toplumdaki erk'in sahibidirler ve çoklar'ı yönetirler. Yöneten toplumsal erk, az'ların tekelindedir ve hayati toplumsal kararlar bu azınlık grup tarafından verilir. Erki tekelinde tutan azlar "elit", rolleri ve rotaları genellikle azlarca belirlenen çoklar ise "halk" olarak adlandırılır. Çokluk ya da halk, göreceli olarak güç bakımından zayıf veya tamamen güçsüzdür. Seçme şansları sınırlı olan çokluk, azlar'ın kararlarını kabul etmekten başka çareleri yok gibidir. Şimdi elit teorisinin ana kollarına genel hatlarıyla kısaca bir göz atalım.

2. Pluralist (Çoğulcu) Elit Teorisi

1950 ve 1960'lı yıllarda oldukça büyük üne sahip olan plüralist teori, kökenini liberal düşünceden alır. Ana düşüncesi, toplumdaki baskı gruplarının çokluğu olan plüralist teoriye Dahl, Lindblom, Riesman, Galbraith gibi düşünürlerce popülerlik kazandırılmıştır. 1970 ve 1980'lerde ise Truman, Bealey, Polsby ve Sartori tarafından daha sofistike hale getirilmiştir.

Bu teoriye göre toplumsal ve siyasi güç, bu çok sayıdaki grup arasında dağılmış, paylaşılmıştır. Bütün bu grupların, karar verme süreci üzerinde az ya da çok bir etkisi vardır. Karar verici konumdaki hükümetin gücü, öteki elit grupları tarafından (ekonomik elitler, bürokratik elitler, beyaz yakalı elitler, sendika elitleri, muhalefetteki siyasi elitler) sınırlandırılmıştır. Plüralistler, elitistlerin "**halkın fikirleri, yönetici grup tarafından kontrol edilip, yönlendirilebilir**" tezinin tersine, "**yöneticilerin gücü, öteki elit grupları ve halk tarafından sınırlandırılıp, kontrol edilebilir**" görüşünü savunurlar.

Plüralist teori, gücün başka güçlerce kontrol edilip karşı dengelemede tutulma-

sını özenle vurgular fakat, elitler ve anahtar elitleri (key elites) birbirinden ayırmaz. Oysa, iktidar yapısı içinde, bazı elit grupları öteki elit gruplarına göre daha güçlüdür. Elitlerin eliti olarak görülen bu elit grupları “iktidar seçkinleri” olarak da adlandırılır. Anahtar elitler, niteliksel ve niceliksel açıdan zaman ve mekan boyutuna göre değişiklik gösterebilir. Belli bir zamanda, belli bir toplumda, belirli elit grupları anahtar elit konumunda bulunurken; bir başka zamanda, bir başka toplumda, daha farklı elit grupları anahtar elit konumunda olabilir. Hatta aynı toplumda, farklı zaman süreçlerinde, farklı elit grupları anahtar elit konumunda da olabilir.

Plüralizm’in, yeni versiyonlarından olan neo-Plüralizm, yukarıdaki konuya kısmen de olsa açıklık getirmeye çalışır. Sonradan neo-plüralist çizgiyi benimseyen Dahl ve Lindblom ekonomik elitlere özel bir ayrıcalık tanır. Onlara göre, ekonomi elitleri öteki elit gruplarından çok daha güçlüdürler. Bu elit grubu politikada ve politik-ekonominin kontrolünde çok önemli rol oynarlar. Plüralistler hükümetin çok sayıda elit grubu tarafından karşı dengelemede tutulduğunu savunurken, yeni plüralistler bu dengelemenin daha çok ekonomi elitleri (iş dünyası) tarafından gerçekleştirildiğini belirtirler.

Plüralizm’i Marksizm’e yaklaştırmaya çalışan neo-plüralistlerden Dahl (1961, 1959 ve 1958)’a göre, temel politikalar ile toplumun tamamını derinden etkileyen ekonomik ve sosyal kararlar genellikle belli bir azınlık grubu tarafından şekillendirilir. Schattschneider bu durumu, geniş halk kitlelerinin çoğunlukla siyasi açıdan pasif, dağınık ve organize olmamış durumda bulunmasına bağlar (Bachrach, 1967: 7). Dahl ayrıca, “özerklik (bağımsızlık)” (autonomy) konusuna da değinir. Ne var ki, O’nun özerklik konusuna yaklaşımı demokratik elit teorisinden çok farklıdır: Demokratik elit teorisinde ağırlıklı olarak elitlerin ya da elit gruplarının özerkliği vurgulanırken, Dahl özellikle organizasyonların özerkliğini vurgular.

Kısaca değerlendirilecek olursa plüralist teori, elitlerin özerkliği, elitlerin işbirliği, anahtar elitler gibi bazı temel konulara pek değinmez. Plüralistlerin üzerinde yoğunlaştıkları eşitlik, gücün dağılımı ve çok sayıda güç merkezlerince paylaşılması, karar verme sürecinde halkın ağırlıklı rol oynaması ve aktif katılımı gibi konular, kabul edilir ve kuşkusuz istendik olgulardır. Fakat onların bu konularda ortaya koydukları düşünceler oldukça idealistçedir ve varolan sosyal realiteleri kavrayıp kucaklamaktan uzaktır. Freeman’in de belirttiği gibi (Prethuis, 1974: 45), Plüralizm gerçeklik olmaktan öte, bir mitolojidir.

3. Elitist (Seçkin) Elit Teorisi

Elitist elit teorisinin kökenleri, bu alanda klasikleşmiş elit teorisyenlerinden Pareto, Michels ve Mosca’ya kadar uzanır. Moyser (1987: 5), ilk elitist düşünür olarak

Michels'i kabul eder. Öte yandan Bachrach (1967: 10) ise ilk elitist düşünür olarak Mosca'nın adını ön plana çıkarır. Hewitt de, başlıca Amerikalı elitist teorisyenler arasında C. Wright Mills, F. Hunter (1959) ve W. Domhoff (1970)'u sayar. Etkili İngiliz elitistler olarak da Aaronowitch (1961, 1959) ve Miliband'ı kabul eder. Bununla birlikte, Mills ve Mosca'da demokratik tonların daha ağır bastığını vurgulamak gerekir.

Meisel (1962: 255) Mosca'nın görüşlerinin entelektüel babası olarak Ludwig Gumplowicz'i, dedesi olarak da Henri de Saint Simon'u kabul eder. Mosca'ya göre toplum, daima bir azınlık grubu tarafından yönetilir. Bu baskın azınlık doğal ayıklanma (natural selection) ya da siyasi seçim yoluyla çoğunluk içinden çıkar ve etkin bir şekilde çoğunluğu yönetir. (Meisel, 1962: 371). "Yönetici elitler" (ruling elites) olarak da adlandırılan dominant grup, toplumsal hayatta karşı konulmaz bir güce ve göz ardı edilemeyen bir etkiye sahiptirler. Bu durum ise onların organize olmalarından ve birlikte hareket etmelerinden kaynaklanır.

Mosca, Saint Simon'un, organize olmuş bütün toplumlarda iktidarı, iki bölüme ayırdığını vurgular. "*Bunlardan birincisi moral ve entelektüel güçleri kontrol ederken, ikincisi maddi güçleri kontrol eder. Bu iki tür gücü elinde bulunduran organize durumdaki azınlıklar, birlikte yönetici sınıfı oluştururlar*" (Meisel, 1962: 255). Mosca, bir başka önemli toplumsal güç kaynağı olarak da bilgiyi vurgular: Bilgi, mal-mülk sahiplerinin gücünü dengeleyen önemli bir güç kaynağıdır. Zamanla bireysel başarı, en az servet ve doğum (aristokratik etkenler) kadar değerli bir varlık haline dönüşecektir (Meisel, 1962: 50-1).

Mosca'ya göre her toplumda en az iki sosyal sınıf vardır: Yönetenler ve yönetilenler. Yönetenler sınıfı daima az sayıda bireylerden oluşmuş bir azınlık grubudur ve daima çoğunluğa hükmeder. Yönetici azınlık yönetir, çünkü onlar güçlüdür: Güçlüdürler, çünkü onlar az sayıda bireyden oluşmuştur. Organize ve koordine grup karakterine sahiptirler (Meisel, 1962: 40).

Mosca'ya göre, kesin ve katı bir siyasi eşitlik, çoğunluğun yönetimi, özgür seçimler gerçekleştirilmesi çok zor, hatta bir mit olmasına rağmen bütün bunlar, açık yönetici sınıfın temel gereklilikleridir. Açık elit sistemi, yaşadığı dönemler açısından değerlendirildiğinde bir ideal olmaktan öte bir anlam taşımaya da, gelecekte bu sistemin toplumsal ve siyasi sorunların çözümü açısından hayati öneme sahip olacağına inanır. "Yönetici sınıfın, yavaş da olsa, sürekli bir değişim içinde olması" sosyal güçlerin değişimine büyük katkı sağlar (Bachrach, 1967: 14). Bütün bu düşünceleri dikkate alındığında, denilebilir ki: Evet Mosca elitist bir düşünürdür, fakat görüşleri oldukça demokratik tonlar taşıyan bir elitist düşünür.

Genel olarak bakıldığında elitist teori, pluralist teorinin karşıtı fikirleri ön planda

tutar. Bu yaklaşımın özünü “güç, toplumun iktidar yapısı içindeki sayıca az fakat en güçlü insanların oluşturduğu elit grubunda yoğunlaşmış ve merkezileşmiştir” tezi oluşturur (Presthus, 1964: 10). Bu elit grubu, öteki gruplar üzerinde baskın ve etkindir. Bu baskın grup, ötekilerin bilmediklerini bilecek, ötekilerin yapamadıklarını yapabilecek konumda ve güçtedir (Thoenes, 1966: 42). Hunter’a göre böylesi elitler büyük şehirlerde yaşar ve büyük holdinglerin içinde yer alırlar (Arslan, 1999b: 25).

Amerikalı sosyolog C. W. Mills (1956) ise, iktidar yapısı içinde en etkili ve en kuvvetli 3 elit grubunun olduğunu vurgular. Bunlar siyasi elitler, askeri elitler ve ekonomik elitlerdir. Aralarında karşılıklı sosyal etkileşim, işbirliği ve dayanışma, ortak ilgi ve hedefler bulunan bu 3 elit grubunun üyesi elitler, benzer özgeçmişlere sahiptirler. Bu üç elit grubunun birlikteliği “iktidar seçkinlerini” (the power elite) oluşturur. Toplumun geneline yönelik en kritik sosyal politikaları bu iktidar seçkinleri belirler. En önemli makro düzey sosyal ekonomik ve siyasi kararlar da yine bunlarca şekillendirilir.

Bir başka Amerikalı elitist sosyolog Domhoff’un görüşleri de Mills’in ki ile paralellik taşır. Fakat Domhoff, Mills’ten farklı olarak iktidar seçkinlerini, “üst sınıf eylem timi” olarak adlandırır. O’na göre en önemli toplumsal ve siyasi kararların yanı sıra kurallar da, üst sınıfın üyeleri tarafından belirlenir (Giddens & Stanworth, 1974: 47).

İngiliz sosyolog Aaronowitch (1961 ve 1959) de sermaye sahiplerini yönetici sınıf olarak adlandırır. O’na göre en önemli ve kritik siyasi ekonomik kararlar, tartışılmaya açılmadan ve halkın kontrolü dışında, kapitalistlerin yararına ve yine onların temsilcileri tarafından alınır. Onlar devletle birlikte, milyonlarca insanların hayatını da kontrol altında tutarlar. Ekonomik olarak dominant olan bu sınıf, demokratik kurumları da yönetir.

Meisel, en etkili, güçlü ve karar verici konumda bulunan bu bireyleri, Mosca’nın fikirlerinden hareketle “yönetici elitler” (the ruling elites) olarak adlandırır (Arslan, 1999b: 82-104). Yine Mosca’nın düşüncelerini temel alan Meisel, kendi “3 C Formülü”nü ortaya koyar. O’na göre bütün elit grupları 3C’ye (Consciousness, Coherence, Conspiracy) sahiptir: Elitler grup bilincine, grup dinamizmi ve birlikteliğine sahiptirler. Ortak hedefleri doğrultusunda güç birliği ve işbirliğine de her an hazırdırlar. Yönetici elitlerin güçleri karşı konulmaz, etkileri ise göz ardı edilemez niteliktedir. Çünkü onlar organize edilmişler, dayanışma içindedirler ve elitlerin dolaşım sürecini kontrollerinde tutmaktadırlar (Bachrach, 1967: 12-3).

Elitist yaklaşım elitlerin işbirliği, siyasi istikrar ve temsili demokrasi konularına ayrı bir önem atfeder. Elitistlere göre, bu 3 olgu birbirleriyle sebep-sonuç ilişkisine sahiptir. Siyasi istikrar, temsilci demokratik hükümeti ve elitler arasında birlikte

hareket etmeyi gerektirir. Bu konsensusa dayalı birliktelik elitleri karar verme sürecinde daha da güçlü kılar.

Elitist yaklaşım, plüralistlerin tersine iktidarın, karar verme sürecinde en etkili konumda bulunan az sayıdaki elit gruplarının elinde yoğunlaştığını savunur (Presthus, 1964: 10). Bu dominant grup, ötekilerin bilmediğini bilir, ötekilerin yapamadıklarını yapabilirler (Thoenes, 1966: 42). Elitistler, göreceli olarak birleşik ve konsensusa dayalı işbirliği içindeki yönetici bir gruptan (ruling group) bahsetmekle birlikte, bu grubu adlandıracak ortak bir kavramda uzlaşmamışlardır. Bazıları bu grubu, sosyal sınıf olarak kabul ederken (Domhoff'un yaptığı gibi), bazıları ekonomik sınıf (Aaronowitch ve Miliband'da olduğu gibi), bazıları ise örgütsel elit (Hunter ve Mills örneğinde görüldüğü gibi) olarak adlandırır.

4. Demokratik Elit Teorisi

Demokratik elit teorisinin öncüleri arasında başta Gaetano Mosca olmak üzere, Max Weber, Joseph Schumpeter ve Raymond Aron'un isimleri sayılabilir. Eva Etzioni (1993) de, ortaya koyduğu "demo-elit yaklaşımı" ile demokratik elit teorisine önemli açılımlar sağlamıştır. Bu yaklaşım, elitlerin hükümetten ve öteki elit gruplarından bağımsızlığı konusunu özellikle vurgular. Fakat bu bağımsızlık katı ve kesin olmaktan öte, rölatif-göreceli bir bağımsızlıktır. Elit bağımsızlığı ifade ve örgütlenme özgürlüğü, özgür seçimler gibi temel demokratik prensiplerle de yakından ilişkilidir. Özgür seçim ortamı, örgütlenme ve ifade özgürlüğü, yalnızca demokrasinin en vazgeçilmez unsurları değil, aynı zamanda elit bağımsızlığının yaratılmasında ve yaşatılmasında hayati roller oynayan en temel etkenlerdendir (Oyen, 1990: 114).

Görelî elit özgürlüğünü, demokrasinin vazgeçilmez prensiplerinden biri olarak gören Demokratik elit teorisine göre, gücün elit grupları arasında dağılması ve bu elitlerin bağımsız olmaları yalnızca demokrasiyi koruyup yaşatmak için değil, despotik rejimlerin ortaya çıkmasını önlemek için de zorunludur. Bu düşünce kökenini liberal düşüncenin, "bireysel hak ve özgürlükler için devlet gücünün sınırlandırılması" ilkesinden alır.

Köken olarak demokratik elit teorisi, liberal düşünceyle özdeştir. Liberal düşüncenin önde gelen düşünürleri John Locke, David Hume ve James Madison'dur. Fakat bu anlayışın gerçek temelleri, 18. yüzyılda Charles Montesquieu tarafından atılmıştır. Montesquieu özellikle yargı, yasama ve yürütme güçlerinin birbirlerinden bağımsızlaştırılması düşüncesine büyük önem vermiştir. O'na göre belli ve az sayıda odak elinde toplanmış güç, baskı, zorbalık, despotizm ve tiranlık gibi büyük tehlikelere açık bir davetiyedir. Bu tür tehlikeler, ancak ve ancak, iktidarın gücün başka güçler tarafından kontrol edilmesi ile bertaraf edilebilir.

Bunlara ek olarak James Mill ve Jeremy Bentham, seçime dayalı temsili demokrasi, özgür seçimler, konuşma-basın ve örgütlenme özgürlüğü gibi ilkeleri önemle vurgular. Fakat, demokratik elit teorisi, liberal düşüncenin eksik bıraktığı devletin gücünün kontrol edilebilmesi için hükümet elitleri dışındaki elitlerin bağımsızlığı, sivil hakların geliştirilmesi gibi konuları da vurgulayarak konuya bir bütünlük kazandırır (Etzioni, 1993: 54).

Demokratik elit teorisi “eşitlik” olgusu üzerinde de durur. Fakat bu eşitlik anlayışı, demokrasi teorisinin “**gücün toplum kesimleri arasında eşit dağılımı**” ilkesinden daha farklı ve gerçekçidir. Bu teoriye göre, önemli olan gücün eşit dağılımı değil, “**güçlü bir konuma ulaşabilmede fırsat eşitliğidir**” (Bachrach, 1967: 97-98). Demokrasinin sağlığı ve devamı bakımından elitler için, öteki elit grupları ve geniş halk büyük önem taşır. Halk desteği olmadan hak ve özgürlükler ile demokrasiyi, totaliter tehlikelere karşı korumak olanaksızdır. Daha demokratik bir sistem yaratmak ancak etkin halk desteği ve sosyal güçlerin, öteki güçlü elit gruplarınca dengede tutulması ile gerçekleştirilebilir.

Demokrasinin sağlıklı bir şekilde yaşamını sürdürebilmesi için, elitler hem birbirlerinden, hem de devletten özerk olmalıdırlar. Bunun yanı sıra, iktidardaki siyasi elitler, güç pastasından pay almış öteki elit grupları tarafından denetlenmeli ve karşı dengelemede tutulmalıdır. Ancak iktidarın gücünün diğer elitlerce dengelenmesi de tek başına yeterli değildir. Parti temeline dayalı veya bireysel kaynaklı siyasi kirlenmeyi önlemek veya ortadan kaldırmak, baskıcı ve zorbacı tutumların önüne geçmek, seçimle işbaşına gelmiş olası dikta heveslilerinin diktatörlüklerinden korunabilmek için ve daha demokratik bir demokrasi ortamı yaratabilmek için karar verme sürecine halk katılımı da gereklidir. Bu ise sivil toplum bilincinin toplumda yaygınlaşması ve kitlelerin böylesi yapılanmalara etkin katılımı sayesinde sivil toplum örgütlerinin, karar verme sürecini etkileyebilecek güce ulaşması ile büyük ölçüde başarılabılır.

1996-97 yıllarının Türkiye’si bu konularda çarpıcı örnekler sergiler. Demokratik elit teorisi ve özellikle de demo elit perspektif, Türkiye gerçeğini açıklayabilme bakımından, oldukça etkin araçlar sunar. Bireysel kaynaklı ya da parti temeline dayalı siyasi kirlenme, seçilmiş liderlerin diktası, azınlıktaki düşüncenin çoğunluğu ipotek altına alması, parlamenter demokrasinin parlamenter sistemde, parlamento çatısı altında, parlamenterler tarafından komaya sokulması gibi birçok konularda canlı bir laboratuvar gibidir, bu yılların Türkiye’sinde yaşananlar. Aynı yılların Türkiye’si elitlerin görece bağımsızlığı, elit dayanışması ve işbirliği, halkın toplumsal ve siyasi hayata aktif katılımı gibi konularda da zengin bir hazine sunar sosyal bilimcilere. Bütün bunlar, gücün bir elit grubunun elinde yoğunlaşmasının, ne gibi tehlikeler doğurabileceğini de açıkça göstermiştir.

Türk askeri elitleri, sözü edilen dönemde, toplumun yaşadığı siyasi ve toplumsal kriz ortamından kurtulmasında etkin rol oynamışlardır. Diğer elit grupları ile işbirliği ve dayanışma içerisine girerek, demokratik sistemin siyasi elitler tarafından düşürüldüğü çıkmazdan kurtarılmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu örnek, görece elit bağımsızlığının, demokrasinin sağlıklı bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için ne denli önemli olduğunu da göstermiştir. Ayrıca, yönetici elitlerin gücünün başka elitlerin gücü tarafından kontrol edilmesi, karşı dengelemeye tabi tutulması, demokrasi ve toplumun geleceği için ne kadar gerekli olduğunu da gözler önüne sermiştir.

Demokratik elit teorisine göre askerler de, toplumun diğer kesimleri gibi, toplumsal yapı içerisinde yeri ve işlevi olan bir toplumsal gruptur. Askeri elitler de, diğer elitler gibi, toplumsal bir realitedir ve toplumun iktidar yapısının bir parçasıdır. Elit teorisi sivil, sivil olmayan elit gibi bir ayırım da yapmaz. Elitler her toplum için genel geçer olgulardır ve her elit grubu aynı objektiften değerlendirilir. Siyasi elitler, ekonomik elitler, yargı elitleri, medya elitleri ve askeri elitlerin sistematik bütünlüğü, toplumun iktidar yapısını oluşturur.

Öte yandan, konunun daha iyi anlaşılmasında yararlı olacağı düşüncesiyle, demokratik elit teorisinin tarihsel gelişim süreci içinde, önemli köşe taşları olarak kabul gören düşünürlerin görüşlerine, kısaca bir göz atmak yerinde olacaktır. İlk olarak Weber'i ele alalım:

4.1. Max Weber

Otorite ve bürokrasi konuları üzerinde yoğunlaşan Weber (1968), özellikle bürokratik elitler ve siyasi elitleri inceler. Gücü, toplumsal ilişkiler ağı içinde, başkalarının engellemelerine rağmen, kendi istek ve amaçlarını gerçekleştirebilme yeteneği olarak tanımlar. Bu yeti, bireyin toplumun hiyerarşik yapısı içindeki sosyal konumu ile yakından ilişkilidir. Weberci düşünceye göre üç tip otorite vardır:

Geleneksel Otorite: Zamana bağlı olarak belli bir süreç içinde legal hale gelmiş otorite türüdür. Daha çok geleneksel organizasyonlarda görülür. Örneğin geleneksel bir siyasi yapı içindeki kral ve kraliçenin otoritesi bu türden bir otoritedir. Geleneksel otorite sahibi bireyler güçlerini, geleneklere dayalı olarak işgal ettikleri statülerinden alırlar. Geleneksel otoritenin egemen olduğu ortamlarda bireyler emirlere, geleneksel sadakat duygusu nedeniyle itaat ederler.

Karizmatik Otorite: Sıra dışı (olağanüstü) kişilik ya da liderlik özellikleri ile yakından ilişkilidir. Weberci terminolojide karizma, kendisine olağanüstü yetenekler atfedilen ve bu yönüyle de öteki sıradan insanlardan farklı olarak algılanan, aynı zamanda da toplumu bunalımdan kurtaracağına inanılan bireyleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Askeri ve siyasi liderler ve kahramanlar ile kendilerine ilahi

misyonlar yüklenen peygamberlerin otoriteleri bu otorite tanımını içinde ele alınabilir. Karizmatik önderler daha çok toplumların buhranlı dönemlerinde ortaya çıkarlar.

Yasal-rasyonel Otorite: Kişilerden çok, formel ve rasyonel kurallara dayalı olan otorite türüdür. Bu otorite türü, bürokratik kurumlar ile yakından ilişkilidir.

Bürokrasi, hiyerarşik yapı içinde birimlerin görev ve sorumluluklarını belirler. Bu yapılırken kişisel özellikler değil rasyonel ölçüt ve kurallar temel alınır. Weber'in bürokrasi anlayışı, gerçek hayatta pek de karşılığı olmayan bir ideal tip-tir. Weber'e göre, bazı durumlarda bürokrasi, yalnızca toplumu değil, bireyleri de olumsuz doğrultuda etkileyebilir. Bürokrasinin, bürokratların kişiliklerine verdiği zarar şu sözlerle anlatılır: "Bürokrasi, büyük bir makinenin kendi varlığını sürdürrebilmek için yoğun bir çaba içinde olan, gelecekte de daha büyük bir dişli olabileme umut ve hayalini taşıyan küçük bir dişlisi olmaktan öte bir anlam taşımayan bireyler yaratır. (Bir başka anlatımla) bürokrasi ruhsuz, duygusuz ve kalpsiz teknik uzmanlar yaratır" (Etzioni, 1993: 56).

Öte yandan bürokratikleşmenin, geçmişin baskıcı-ezici gelenekleri üzerinde ortadan kaldırıcı etkisinin olmasına rağmen organizasyonlar üzerine, "düzen, fakat düzen için yalnızca ve yalnızca düzen" anlamına gelebilecek zorlayıcı bir düzen arayışını da beraberinde getirir. Sonuçta bürokrasi, toplumun hakimi haline dönüşebilir. Weber'in sözleriyle, "bürokrasi, siyasi hükmedicilerine sadakatle bağlı bulunan ötekilerin sahip olduğu, bir güç elde etme aracıdır.... Bürokratlar pratikte, eğer isterlerse, teknik uzmanlık, enformasyon ve bilgileri sayesinde kolayca, siyasi hükmedicilerinin memuru haline dönüşebilirler. Sonuçta bürokrasi, devletin baskıcı ve bağımsız kural koyucusu haline de dönüşebilir" (Etzioni, 1993: 57).

Elitlerin, demokratik sistemler içinde dahi kaçınılmaz olarak var olduğunu Weber de kabul eder. Özellikle de karizmatik otorite ve karizmatik liderler üzerinde duran Weber, demokratik süreçte karizmatik liderlerin rolüne bir önem atfeder. O'na göre demokratik süreç, liderleri, halk desteğini kazanabilmek için rekabetçi bir mücadeleye zorlaması nedeniyle, sonuçta en yetkin ve en karizmatik liderleri iş başına getirir. Bu bağımsız karizmatik liderler siyasi hayata, yeni bir yön ve ivme kazandırır. Öte yandan bu liderler bürokratik zorlama ve baskıdan da uzak dururlar. Bununla birlikte, böylesi liderlerin de parlamenter meclisler tarafından kontrol edilmesi zorunludur. Çünkü karizmalarını ve halk üzerindeki etkilerini yitirdikleri takdirde bu liderler de sıradan, baskıcı ve zorba yöneticiler haline dönüşebilirler.

4.2. Gaetano Mosca

Vilfredo Pareto (1968), Roberto Michels (1962)'in yanı sıra Gaetano Mosca (1939) da en önemli klasik elit teorisyenlerinden bir tanesi olarak kabul edilir. Öte yandan

Mosca, demokratik elit teorisinin öncüsü olarak da nitelendirilir. Elit teorisyenleri içinde, kuvvetler ayrımı konusuna da değinen Mosca'ya göre, yönetici sınıfın nitelik ve yapısı, toplumun siyasi yapısının belirlenmesinde oldukça büyük önem taşır. O'nun siyasi analizinde özellikle iki siyasi sistem, ki bunlar feodal ve bürokratik rejimlerdir, önemli bir yer tutar.

Feodal dönemde ekonomi, yargı, idare ve askerlik gibi alanlardaki bütün yönetsel fonksiyonları, yönetici sınıfın üyeleri yerine getirirken, bürokratik rejimde, yönetici sınıfın üyeleri arasında bir uzmanlaşma ve iş bölümü egemendir. Bürokratik sistemin yönetim yapısı içinde, yönetici sınıfın farklı birimleri (askeri, bürokratik, siyasi) farklı ve kendi uzmanlık alanlarına giren görevleri icra ederler. Takip eden süreç içinde batı toplumlarında, yaşanan siyasi ve toplumsal değişme ve gelişmelere paralel olarak otoriter bürokratik devlet, modern-parlamentar bürokratik devlet ile yer değiştirdi.

Bir başka önemli nokta, Weberci temsili demokrasi anlayışında halk egemenliği konusu üzerinde durulmazken, demokratik elit teorisinde bu konu önemli bir yer tutar. Yine hükümet faaliyetlerinin kamuoyu önünde tartışılması, bireysel hak ve özgürlükler ve basın özgürlüğü gibi konular da Mosca'nın siyasi analizinde önem taşır. Aynı şekilde kuvvetler ayrımı ve seçimler de demokratik rejimler için hayati-dir. Demokratik devlet çatısı altında yönetici sınıf açık ve kesin bölümlere ayrılmıştır. Bu sayede, gücün başka güçler tarafından kontrol edilebilmesi olanağı ortaya çıkar. Gücün, öteki güçlerce kontrol edilmesi, demokratik rejim için zorunluluktur. Aksi takdirde, böylesi bir ortamda seçimler yalnızca seçilmiş parlamentoları iş başına getirmekle kalmaz, seçimle iş başına gelmiş politikacıların diktatörlüğüne de yol açabilir.

Bütün bu nedenlerden dolayı, yargının ve bürokrasinin bağımsızlığı hayati bir önem arz eder. Ancak bağımsız bir yargı ve bürokrasi sayesinde böylesi çok ciddi tehlikelerin önüne geçilebilir. Daha demokratik bir sistem yaratabilmenin en temel kuralı, yönetici siyasi elitlerin gücünü, öteki bağımsız elitler tarafından kontrol edip dengelemektir.

4.3. Joseph Schumpeter

Avusturyalı sosyolog Schumpeter (1992) de demokratik teori içinde önemli bir yere sahiptir. Schumpeter devlet elitlerinin bağımsızlığının yanı sıra devlet dışı elitlerin bağımsızlığına da büyük önem verir. Weber ve Mosca gücün devlet içinde ayrışması üzerinde dururken, Schumpeter, devlet yapısı dışındaki güçlerin dağılımı konusu üzerinde de durur. O'nun analizinde, bağımsız elitlerin dengeleyici gücü çok büyük önem taşır. Çünkü seçmenlerin, seçilmiş politikacıları kontrol e-

debilmesi gibi bir olanak yoktur. Bu durumda, seçimle iş başına gelmiş olanlar ancak ve ancak, bağımsız elitler tarafından kontrol edilebilir. Bu kontrol edici ve dengeleyici elitlerin başında ise bağımsız akademik, yargı, bürokrasi ve medya elitleri gelir. Schumpeter halkın karar verme sürecine katılımı konusuna da değinir: Halkın karar verme sürecine yaygın ve etkin olarak katılımı hiç de gerçekçi olmayan bir varsayımdır. Demokrasi, halk tarafından değil, seçilmiş elitler tarafından yönetim esasına dayanan bir rejimdir (Etzioni, 1993: 60).

4.4. Raymond Aron

Fransız sosyologu ve liberal düşünürü Aron (1950) da, devlet elitlerinin yanı sıra devlet dışı elitlerin bağımsızlığı konusuna büyük önem verir. Aron'a göre elit evrensel bir olgusu ve elitlerin gücü de, etkin ve kaçınılmazdır. Toplumların elit yapısı, toplumların sosyal yapılarının sıradan yansımından çok daha farklı ve öte bir anlam taşır. Zira toplumların elit yapısı, genel sosyal yapıyı da etkileyebilecek bir güce sahiptir (Etzioni, 1993: 61). Yine toplumların elit yapısının türü, toplumdaki elitlerin gücünü sınırlayıcı ve siyasi rejimin türünü belirleyici bir etkiye sahiptir.

Modern toplumlarda bir çok güç grupları olmasına rağmen bunlardan beş tane sinin toplumsal yapı içerisinde ayrı bir yeri vardır. Bu grupların ilki siyasi liderlerdir. Diğerleri ise hükümet yöneticileri, ekonomi elitleri, askeri elitler ve işçi liderleridir. Aron'un vurguladığı bir diğer konu da, elit birliktelik ve dayanışmasıdır. Bu birliktelik ve dayanışmanın sınırları ve dengesi, demokratik rejimler açısından hayati bir önem taşır. Çünkü elitlerin genel bir birliktelik ve dayanışma içinde olmaları, bağımsızlık açısından son derece önemlidir. Öte yandan, elitlerin tam bir dağınıklık ve parçalanmışlık içinde olmaları ise devletin sonunu getirebilir. Denilebilir ki, özgürlüğün dengesi tam ortada bir yerdedir.

Bu konuyla yakından ilişkili bir diğer konu da konsensus yani uzlaşdır. Elitler kendi aralarında, bir çok konuda önemli farklılıklar sergilemesine rağmen, demokratik elitler arasında, temel toplumsal konularda genel bir uzlaşısı vardır. Öteki elitler ise, göreceli olarak daha bağımsızdırlar ve daha çok, kendi ilgi ve çıkarlarını koruma doğrultusunda hareket ederler (Etzioni, 1993: 61). Demokratik toplumdaki devlet ve toplum ayrılaşmasını da vurgulayan Aron'a göre, demokratik toplumlarda kural koyucuların otoritesi sınırlandırılmış olup, kontrol altındadır.

4.5. Seymour Martin Lipset & Shmuel Eisenstadt

Demokratik elit teorisine katkılarından dolayı burada anılabilecek bir başka düşünür de Seymour Martin Lipset'tir. Lipset ve arkadaşları, Schumpeterci demokratik elit teoriden hareketle, işçi sendikalarında siyasi süreci incelerler ve şu sonuca ula-

şırlar: “Demokrasi, devlet içindeki demokrasi anlayışından daha ayrı bir niteliğe sahiptir.” Lipset, bir başka çalışmasında da (1981), liberal demokrasinin evrimleşmesi ve korunup geliştirilmesi konusunu inceler. Sonuçta da, kararlı ve dengede bir demokratik ortamın, toplumun ekonomik kalkınmışlığı ve toplumdaki bireylerin eğitim düzeyleri ile yakından ilişkili olduğu gerçeğini ortaya koyar.

O’nun ortaya koyduğu bulgulara göre, eğitim düzeyinin artmasına ters orantılı olarak, çalışan sınıfın bireyleri arasındaki radikalizm ve otoriteryenizm eğilimlerinde azalma görülür. Yine toplumdaki eğitim düzeyinin artmasıyla yakından ilişkili olarak orta sınıfta da bir gelişme ve genişleme görülür. Orta sınıfın gelişmesi ise toplumların sosyal sağlığı ve geleceği bakımından hayati bir öneme sahiptir. Çünkü orta sınıf, üst sınıf ile çalışan sınıf (alt sınıf) arasında bir köprü, bir aracı olarak görev yapar. Bu yönüyle orta sınıf, toplumdaki huzursuzluk ve gerilimleri emip sınıflar arası çatışmayı azaltıcı bir işlev yerine getirir. Yine orta sınıf, yalnızca sınıflar arasında değil hükümet ile halk arasında da bir köprü ve aracılık rolü de oynar. Bütün bunları dikkate alan Lipset, orta sınıfı bağımsız bir birliklilik ya da gücün merkezi olarak tanımlar (Etzioni, 1993: 63). Araştırmacı aydınların toplum içindeki rollerini de inceleyen Lipset, bir başka çalışmasında da, demokratik olmayan bir toplumdaki demokratik bir topluma doğru geçiş ve değişim süreci üzerinde de durur (1989: 90).

İsrailli sosyolog Shmuel Eisenstadt ise, karşılaştırmalı bir nitelik taşıyan çalışmasında imparatorlukları, uygarlıkları ve modernleşmeyi inceler. O’nun bu çalışmasının da, Weberci-Schumpeterci gelenek içinde gerçekleştirilmiş olduğu söylenebilir. Eisenstadt’a göre elitler arasındaki dayanışma ve uyum, halihazırdaki siyaset oyununun kural ve değerleri ile yakından ilişkilidir. Elitlerin bağımsızlığı, demokrasinin en temel öğelerinden bir tanesidir. Elit bağımsızlığı ile elitler arasındaki dayanışma ve konsensusun bir dengede olması ise, demokratik elit çatışmasının varlığının bir göstergesidir (Etzioni, 1993: 64).

4.6. Elitist Demokratik Elit Teorisi

Berelson (1954) ve Kornhauser (1959)’in çalışmaları, elitist demokratik elit teorisi adı altında anılır. Berelson ve arkadaşları çalışmalarında, bireylerin oy verme davranışlarını incelerler. Oy vermeyenler ve marjinal oy vericiler, toplumda siyasete en az ilgi duyan kesimi oluştururlar. Bu kesim, sistemin esnek oluşunun ve düzenli işliyor olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkarlar (Etzioni, 1993: 62).

Bu kategori içinde anılan ikinci isim Kornhauser ise, göreceli olarak bağımsız güç grupları üzerinde yoğunlaşır. O’na göre, göreceli olarak bağımsız durumdaki güç grupları, elitlerin gücünü elde etme potansiyeline sahip olmakla kalmaz, aynı

zamanda kitleler içindeki demokratik olmayan eğilimleri de kontrol altında tutarlar. Kısacası bu güç grupları, elitler ile halk arasında dengeleyici bir köprü görevi yaparlar. Çok öz olarak vurgulamak gerekirse, elitist demokratik elit teorisyenleri, siyasete geniş ölçekli halk katılımını hem gereksiz, hem de tehlikeli olarak kabul ederler. Apati halindeki siyasete karşı duyarsız ve ilgisiz bir halkı, katılımcı bir halka tercih ederler.

5. Demo Elit Perspektif

Demokratik elit teorisinin bir açılımı olarak da kabul edilen demo elit perspektif, elitlerin analizinde yeni bir açılım ortaya koymayı hedefler. Bu yaklaşımın gelişim sürecinde, çağdaş sosyologlardan Eva Etzioni'nin oldukça önemli bir yeri vardır. Demo perspektif, öteki elit teorileri ile bir çok benzer ve farklı yönlere sahiptir. Örneğin, demokratik elit teorisi ile oldukça ortak yönleri olmasına rağmen, bu teoriye oranla daha geliştirilmiş ve ayrıntılıdır. Liberal düşünce ve demokratik elit teorisi, "güçler ayrımını" ve "güçlerin bağımsızlığını" genel bir açıdan ele alırken, demo-elit perspektif bunu daha öze inerek ve ayrıntılı bir şekilde inceler. Demo elit perspektif elit bağımsızlığını da, elitlerin temel toplumsal kaynaklardan bağımsızlığı esasına dayandırır.

Yine liberal düşünürler güçler ayrılığını liberal hükümet ile ilişkilendirirken ve demokratik elit teorisyenleri kuvvetlerin bağımsızlığını, genel anlamda demokrasinin bir parçası olarak görürken; demo elit perspektif bütün bunları demokrasinin can damarı olarak kabul eder. Demokrasi ile elitlerin bağımsızlığı olgusu arasındaki ilişkiyi, tarihsel boyutlarıyla ve neden-sonuç ilişkisi bakımından da inceler ve şu sonucu ortaya koyar: Elitlerin bağımsızlığı, demokrasinin korunması ve gelişmesi için, bununla ilişkili olarak da daha demokratik ve eşitlikçi bir demokrasi yaratabilmek bakımından hayati bir önem taşır.

Öte yandan Marksist ve devlet merkezci teoriler, devletin öteki kaynaklardan bağımsızlığını vurgularken; demo elit perspektif, devletin gücünün öteki güç merkezleri tarafından kontrolü üzerinde durur. Yalnızca elitleri değil "alt-elitleri" (sub-elites) de incelemesi bakımından plüralist elit teorisinden ayrılır. Yine plüralistlerden farklı olarak, güçlü baskı grupları ile sıradan çıkar grupları arasındaki farkı da açık bir şekilde ortaya koyan demo elit perspektif, özellikle de anahtar elitlerin (key elites) ve bunların alt elitlerinin daha etkin bir güce sahip olduğunu vurgular. Bu yaklaşımın göre, kaynakların kontrolü bakımından elitlerin hükümetten göreceli bağımsızlığı demokrasi için, çok sayıda güç merkezinin varlığından çok daha büyük bir önem ve anlam taşır. Elitler toplumlar için, toplumsal değişimin ana dinamik gücü olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Toplumların iktidar

yapıları “trikotomik” (üçlü) bir görünüme sahip olup **elitler**, **alt elitler** (sub-elites) ve **halktan** oluşur. Arslan (1999-b) bu üç kategoriye iki kategori daha ekleyerek, bu kategorileştirmeyi daha ayrıntılı ve sofistike hale getirir. Bunlar “**potansiyel (gölge) elitler**” ve “**elitimsiler**” dir.

Toplumda en çok etki ve güce sahip olanlar, genellikle toplumsal yapı içinde en üst konumlarda olan ve toplumsal kaynakların kontrolünü aktif bir şekilde ellerinde bulunduranlardır. Bu bireyler **elitler** olarak tanımlanır. Hükümet üyeleri, siyasi partilerin liderleri ve etkin üyeleri, üst düzey kamu yöneticileri ve bürokratlar, askeriyenin üst düzey komutanları ve büyük şirketlerin sahipleri ve yöneticileri temel elitler olarak adlandırılır. Bunların yanı sıra üst yargı mensupları, yüksek kariyerli akademisyenler ve bilim adamları, medya editörleri ve etkili yazarları, sendika liderleri, popüler sanatçılar ve edebiyatçılar, güçlü sendika liderleri ... vb. temel elitler arasında sayılabilir. Bu son cümlelerin de işaret ettiği gibi, elitler yalnızca ayrıcalıklı grupların üyelerinden oluşmaz. Bunların yanı sıra, ayrıcalıksız olmayan grupların aktif ve etkili üyeleri de elit tanımı kapsamına girer.

Toplumsal güç piramidinin bir diğer kategorisi “**alt elitler**” dir. Alt elitler (sub-elites), iktidar yapısı içerisinde orta düzeyde güç sahibi bireylerden oluşur. Toplumun hiyerarşik yapısı içinde elitlerin işgal ettiği konumlardan hemen sonra gelen konumlarda bulunurlar. Elitlerle halk arasında köprü gibidirler ve geleceğin elitleri genellikle, hepsi birer potansiyel elit adayları olan elitimsiler arasından çıkar. Alt elitler, toplumun iktidar yapısı içinde orta derecede bir güç sahibidirler. Orta dereceli bürokratlar, akademik hayata yeni başlamış akademisyenler, hali hazırda çok fazla okur ya da izleyici kitlesine sahip olmayan fakat gelecek vaat eden medya mensupları, orta ölçekli şirketlerin sahipleri ve yöneticileri, üst yargı üyelerinin dışında kalan yargı mensupları ... vb. alt elitler arasında sayılabilir.

Halk (public) ise iktidar piramidi içinde en alt tabakayı işgal eder. Halk demek, hiç bir güce ve etkiye sahip olmayan insanlar topluluğu demek değildir. Onlar da, temel toplumsal kaynaklardan ve toplumsal güçten belli bir oranda pay alırlar. Fakat bu pay, diğer bireylere oranla en alt düzeydedir. Demo elit perspektif halka oldukça büyük önem atfeder. Elitlerin varlığı ve amaçlarını gerçekleştirebilmesini, ancak halkla ve halkın desteğiyle olanaklı görür.

Demokratik sistemin işleyişi ve demokratik düzenin sağlıklı bir şekilde devamı açısından, halk ile elit tabaka arasında elit dolaşımına olanak tanıyan kurumsal kanalların varlığı ve bu kanalların sürekli açık olması hayati öneme sahiptir. Bu açıdan halk, yalnızca siyasi elitler için değil, öteki elitler için de önemlidir. Etzioni'nin (1993: 108) de vurguladığı gibi, elitler en azından kendi varlık nedenleri olduğu için halkın varlığına ihtiyaç duyarlar. Yalnızca var olabilmek açısından değil,

aynı zamanda elitlerin kendi amaçlarını gerçekleştirebilmesi için de halk, olmazsa olmaz bir koşuldur. Kısacası denilebilir ki, elitler ve alt elitler her şeyden öte oy verene, okuyucuya, dinleyiciye, müşteriye ve bu listeye eklenebilecek bir çok ihtiyaçlarından dolayı halka zorunlu olarak bağımlıdırlar.

Öte yandan Arslan'ın (1999b) önerdiği ve kabul gören (*) dördüncü kategori ise “**gölge veya potansiyel elitler**”dir (shadow or potential elites). Gölge elitler kısaca, “alt elitler içinde yer alan ve avantajlı toplumsal öz geçmişleri nedeniyle, iktidar mücadelesi içinde elit konumuna ulaşmada en büyük şansa ve potansiyele sahip olan bireyler” şeklinde tanımlanabilir. Teorik açıdan, herhangi bir toplumdaki gölge elitlerin sayıları, toplumsal yapı içinde mevcut olan elit konumlarının sayısına paraleldir. Alt elitler içindeki bu şanslı ve o ölçüde de mutlu azınlık, elitlerin dolaşımı süreci içinde, zaman faktörüne bağlı olarak, elit konumuna yükseleceklerdir.

Arslan'ın (1999b) ortaya koyduğu bir diğer kategori de “**elitimsiler**”dir (aspirant sub-elites) (*). Halk içinde yer alan ve sahip oldukları öz geçmişleri, kişisel yetenekleri ve kişilikleri sayesinde, elit dolaşım süreci içinde önce alt elit sonra da elit konumuna ulaşma şansına ve potansiyeline sahip bireylerdir. Bu kategoriyi oluşturan bireyler, potansiyel alt elitler olarak da adlandırılabilirler.

Demo elit perspektifin üzerinde önemle durduğu bir konu olan, elitlerin bağımsızlığı konusuna yeniden dönecek olursak: Elitlerin görel bağımsızlığı, kurumların bağımsızlığından ve elitlerin plüralizminden çok daha farklıdır. Demo elit perspektife göre elit bağımsızlığını, elitlerin temel toplumsal kaynaklardan bağımsızlığı anlamına gelir. Bunlar yalnızca maddi kaynakları değil, aynı zamanda maddi olmayan kaynakları da kapsar. En önemli toplumsal kaynaklar arasında fiziksel kaynaklar, kurumsal-yönetimsel kaynaklar (bürokratik organizasyonlar), sembolik kaynaklar (bilgi ve enformasyon gibi), sosyo-psikolojik kaynaklar ve bireysel kaynaklar (karizma, enerji, zaman ve motivasyon gibi), ekonomik ve mali kaynaklar (sermaye, üretim araçları, gibi) sayılabilir. Bu kaynaklar çoğunlukla birbirleriyle ilişkili ve iç içe olup genellikle farklı kombinasyonlar içinde bir arada bulunurlar. Elitlerin bağımsızlığı özetle şu koşulları gerektirir (Etzioni, 1993: 98-99): (a) ötekilerin zorlayıcı kaynaklarının zorlamasından bağımsızlık, (b) ötekilerin, maddi kaynakları kontrolünden bağımsızlık, (c) ötekilerin yönetsel ve düzenleyici engelleme ve baskılarından bağımsızlık ve (d) ötekilerin, sembolik kaynakları kontrol etmesinden bağımsız olmak.

Bütün bu açıklamalar dikkatle alındığında açıkça görülür ki gerçekte, kesin ya

(*) Söz konusu kategoriler, yazarın İngiltere’de, University of Surrey’de gerçekleştirdiği doktora tezinde ortaya konmuştur ve doktora tez jürisi tarafından da kabul görmüştür.

da mutlak bir özgürlük veya bağımsızlıktan söz etmek mümkün değil. Çünkü bireylerin, söz konusu kaynakların tümünün kontrol ve sınırlamalarından, tam anlamıyla bağımsız olması düşünülemez. Bütün bireyler, ki bunlara elitler ve alt elitler de dahil, bu kaynakların bazılarının sınırlandırmalarından bağımsız olurken, muhakkak öteki bazı kaynakların bir şekilde bağlayıcı etkisinde olacaktır. Bazı kaynaklar belli bir elit grubunun kontrolünde olurken, öteki kaynaklar başkaca elitlerin ya da elit gruplarının kontrolünde olacaktır. Demokratik bir ortamda, bir elit grubunun, yukarıda sözü edilen kaynakların tümünü kontrolünde bulundurması zaten düşünülemez. Bütün bu nedenlerden dolayı demo-elit yaklaşım, “**görelî bağımsızlık**” kavramını “mutlak bağımsızlık” kavramına tercih eder.

Yine bu yaklaşıma göre, elitlerin ve alt elitlerin göreceli bağımsızlığı yalnızca, elitlerin temel toplumsal kaynaklardan ve haliyle de birbirlerinden bağımsız olmalarını içermez. Aynı zamanda, belli ölçülerde de olsa, hükümet ve devlet elitlerinden de bağımsız olmalarını da gerektirir. Bu durum, toplumun iktidar yapısı içindeki güç dengelerini korunması bakımından da oldukça önemlidir. Göreceli bağımsızlığının derecesi de kırılğan ve değişken bir niteliğe sahiptir. Zaman ve mekan kriterlerine bağlı olarak toplumlar arasında, hatta demokratik batı Avrupa toplumlarında bile değişken bir durum sergileyebilir.

Teorik yaklaşımların, elitlerin bağımsızlığını algılayış şekillerinde de oldukça önemli farklılıklar göze çarpar. Elit teorisi, elitlerin bağımsızlığını demokrasinin görünüşü ve devamı açısından gerekli görür. Demo elit perspektif ise elitlerin görelî bağımsızlığını demokrasinin sağlıklı bir şekilde işlemesi ve gelişmesi için zorunlu görür. Demokrasinin düzenli ve sağlıklı bir şekilde işlemesi için elitlerin bağımsızlıklarına ek olarak, elitlerin görüş birliği, iş birliği ve güç birliği yapmaları da büyük önem taşır. Kimi zaman, yalnızca demokrasinin değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ve toplumun huzurunun sürmesi için de, acil ve kaçınılmaz olarak elit iş ve güç birliği gerekebilir. Yine bazı çok önemli toplumsal ve siyasi hedeflere ulaşılabilmesi açısından da bu iş birliği bir zorunluluk olabilir.

Fakat elitlerin iş birliği, dayanışma ve görüş birliği içinde olmaları kimi zaman birbirleriyle karıştırılır. Aslında gerektiğinde elitlerin iş birliği içine girebilmeleri, bunu gerçekleştiren elitler arasında görüş birliği ve katı bir dayanışmayı zorunlu kılmaz. Bir çok konuda görüş ve çıkar farklılıklarına rağmen, asgari müştereklerde birleşebilen elitlerin, toplumsal ve siyasi koşullar gerekli kıldığında iş birliği yapabilmeleri, her hangi bir siyasi sistemin (buna demokrasi de dahil) düzenli bir şekilde işleyişinin sürebilmesi için zorunlu olabilir. Yani kısacası, elitlerin iş birliği yapabilmeleri için onlarında görüş birliği içinde olmaları zorunlu değildir. Bu durum, elitlerin göreceli bağımsızlığı ile de çelişmez. Yine bu durum elitler arasındaki ça-

tışmanın ve mücadelenin sona erdiği anlamına da gelmez. Özetle, “nasıl ki elitlerin bağımsızlığı olmadan demokrasiden söz edilemezse, elitlerin işbirliği olmaksızın da demokrasiden söz etmek mümkün değildir” (Etzioni, 1993: 110).

Böylesi bir iş ve güç birliğinin en çarpıcı örneğini Türk elitleri, Refah-yol hükümetinin görevden uzaklaştırılmasında göstermiştir. Muhalefetteki siyasi elitlerin ve devlet elitlerinin yanı sıra askeri elitler, ekonomik elitler, medya elitleri, yargı elitleri, bilimsel elitler, işçi ve işveren dünyasının elitleri, Cumhuriyet ve demokrasinin korunması-yaşatılması hedefi doğrultusunda, çarpıcı bir şekilde ve tarihte eşine az rastlanır bir etkinlikte iş ve güç birliğine gitmişler, sonuçta da hedeflenene ulaşmışlardır.

6. Öteki Teoriler

Elitler ile ilgili olarak, yukarıda genel hatlarıyla anlatılan teorilerin dışında, toplumların iktidar yapılarını ve toplumdaki güç ilişkilerini anlamaya ve açıklamaya çalışan öteki bazı teoriler de vardır. Bu teoriler arasında, anılmaya değer olanlardan başlıcaları: Başta korporatizm olmak üzere devleti temel alan teoriler ve Marksizm temelli bazı teorilerdir. Türkçe karşılığı “birliktelikçilik” kavramı olarak önerilen korporatizm, özellikle 1980’li yıllarda etkinlik kazanmış bir teoridir. Bu teori temelde plüralist elit teorisi, seçkinli elit teorisi, devlet merkezci teori ve Marksist teoriyi birbirine yaklaştırarak bir senteze ulaşmaya çalışır. Bu konuda çalışmalar yapmış araştırmacılar arasında Stein Rokkan (1966), Scmitter ve Lehmbuch (1979), Crouch (1979), Cawson (1983, 1986), Lehmbuch (1979) ve Grant’ın (1985) isimleri sayılabilir.

Korporatistlere göre modern toplumlarda, plüralistlerin de iddia ettiği gibi, çok sayıda güç merkezi vardır ve bu güç çok sayıdaki değişik elit grupları arasında dağılmış durumdadır. Bununla birlikte temel politikalar, elitistlerin de vurguladıkları gibi, sınırlı sayıdaki küçük elit grupları tarafından belirlenir. Önemli toplumsal, ekonomik ve siyasi soru ve sorunların cevapları ve çözümleri bu sayıları sınırlı olan, küçük elit grupları tarafından belirlenir. Toplum açısından en önemli nitelikteki politikalar ve kararlar ise, devlet merkezci teorisyenler tarafından da vurgulandığı şekilde, devlet ve devlet elitleri tarafından belirlenir. Bununla birlikte kapitalistler, iktidar yapısı içinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptirler. Bu yönüyle, elit grupları içinde en güçlü olanı da yine ekonomi dünyasının elitleridir.

Devlet merkezci görüş ise devleti, temel ve nihai güç merkezi olarak kabul eder. Etzioni’nin de vurguladığı gibi (1993: 83), bu görüşü savunan düşünürlere göre devlet her türlü sosyal sınıftan ve toplumsal güçten bağımsız, fakat tamamen bağımsız olmalıdır.

Marksizm temelli teoriler de, kaynağını Marksist düşünceden alırlar. Marks devleti, burjuvazinin ortak ilgi ve çıkarlarına yönelik olarak hizmet eden bir araç olarak görür ve demokrasiyi de burjuvazi demokrasisi olarak adlandırır (Etzioni, 1993: 68). Yönetici sınıf ile hükümet sınıfını birbirinden ayırarak işe başlayan Neo-Marksistler de, gerçek gücün ve karar verme yetisinin yönetici sınıfın elinde olduğunu (ruling class) iddia ederler. Hükümet sınıfı yönetiyormuş gibi algılansa da, gerçekte toplumu yöneten yönetici sınıftır. Bununla birlikte yönetici sınıfı ile hükümet sınıfı karşılıklı bir etkileşim ve ilişki içindedir. Bu iki sınıfın üyeleri benzer yaşam görüşüne, benzer sosyal öz geçmişe, ortak ilgi ve çıkarlara sahiptir. Öte yandan hem Marksistler hem de neo-Marksistler (Gramsci, Habermas, Althusser, Miliband ya da Poulantzas), özellikle devletin göreceli bağımsızlığı üzerinde yoğunlaşırlar. Fakat güç odaklarının ya da güç merkezlerinin, devletten veya devlet içindeki bağımsızlığından pek de söz etmezler (Etzioni, 1993: 71).

7. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Sosyal bilimciler, eşitsizlik olgusundan hareketle, toplumların iktidar yapılarını ve toplumda cereyan eden güç ilişkilerini anlayıp açıklamaya yönelik olarak iki teorik yaklaşım ortaya koymuştur. Bunlardan biri sınıf teorisi, diğeri elit teorisidir. Ekonomik eşitsizliklerden yola çıkan sınıf teorisinde, sınıf farklılaşması açıklanırken, “**sahiplik**” ve “**kontrol**” kavramı kullanılır. Elit teorisinde ise daha çok sosyopolitik eşitsizlikler ön planda tutulur ve farklılaşma üzerinde durulur. Bu analiz yapılırken ve elit-halk farklılaşması açıklanırken de “**iktidar-güç**” (power) ve “**etki**” (influence) kavramları temel alınır.

İktidar ve güç ilişkilerini inceleyen teorik yaklaşımlar içinde en popüler olanı ve uzun yıllardan beridir bilim dünyasında etkin bir şekilde kullanılan sınıf teorisidir. “Elit Teorisi” ise, çok büyük bir kullanım potansiyeline sahip olmasına rağmen, çoğunlukla sınıf teorisinin gölgesinde kalmış ve pek fazla yaygınlık kazanamamıştır. Bunun temel nedeninin birtakım tarihsel sebepler ile elit teorisi ile ilgili bazı eksik ve yanlış anlama/anlaşılma ve değerlendirmeler olduğunu özellikle vurgulamak gerekir.

Bununla birlikte, sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler, uzun yıllar hak ettiği akademik ilgiden ve ünden yoksun kalmış olan elit teorisinin, sosyal bilimlerde hak ettiği yere kavuşacağı günlerin yakın olduğunu gösteriyor. Zaten konu dikkatle incelendiğinde, elit teorisinin gerçek yüzünün sanılandan çok daha farklı olduğu ve kendisine yöneltilen eleştirileri hiç de hak etmediği görülür.

Örneğin, elit teorisi kesinlikle aşırı basite indirgeyici değildir. Mills’in ve öteki bazı elit teorisyenlerinin çalışmaları, elit teorisi toplumların güç yapılarını yalnızca,

halk ve elit şeklinde aşırı şekilde basite indirgeyici olmadığını açıkça gösteriyor. Aslında bu dikotomik (ikili) sınıflandırmanın dışında daha çok, trikotomik (üçlü) bir sınıflandırma (elit, alt elitler ve halk) kullanılır. Hatta Arslan (1999b), toplumun iktidar yapısını beşli sınıflandırmaya tabi tutar. Kısacası, elit teorisinin kategorileştirmeleri de, en az sınıf teorisinin yaptığı kadar gelişmiş bir sınıflandırmadır. Yani toplumun sınıf teorisyenlerince alt, orta ve üst sınıf şeklinde üçlü bir yapılandırma-ya ayrıştırılması aşırı basite indirgeyicilik olmazken; elit teorisyenlerinin yapmış oldukları kategorileştirmenin aşırı basitleştirme olarak nitelendirilmesi çifte standarttan başka bir şey değildir.

Elit teorisinin seçkin bir kimliğe sahip olduğu şeklindeki yanılsamaya gelince: Etzioni'nin (1993: 30) de açıkça gösterdiği gibi, akademik bir kimliğe sahip olan bu yaklaşım ideolojik açıdan kesinlikle nötr bir niteliktedir. Bu yaklaşımda elitler hiç bir zaman, toplumsal hayatta öteki bireylere oranla daha iyi, daha üstün, akli ve ahlaki yeterlilikleri bakımından daha gelişmiş bireylerdir şeklinde tanımlanmamıştır. Öte yandan, bazılarının iddia ettikleri gibi, elit teorisinin herhangi bir ideolojiyle, hele hele faşizm ile uzaktan yakından ilişkisi yoktur (Moysen, 1987: 13). Nasıl ki, Marksist yaklaşım obje olarak sınıfları ele alıp incelediği için "sınıfçı" bir yaklaşım olarak suçlanmıyorsa; elit teorisi de inceleme konusu olarak elitleri seçmiş olmasından dolayı "elitist" bir teori şeklinde damgalanamaz.

Abstract: Two main strategies have been used for analyzing and explaining inequalities. The first and most popular strategy is "class theory" which stresses ownership and control to explain class differentiation. The second strategy is elite theory which investigates power and control and aims to analyze elite and non-elite (mass, public) differentiation. The major concern of this study will be elite theory. Therefore, firstly detailed information about elite theory will be provided. Then, its sub-theories will be examined in detail. In spite of its very important contribution to the analysis and understanding of political systems, as the result of misunderstanding and misrepresentation, elite theory has not received world-wide popularity. It has been abandoned under the shadow of class theory for long periods. Furthermore, it has been accepted as more conservative, elitist, non-egalitarian and undemocratic, and it has been disparaged and marginalized in the social sciences. The reasons for this situation can be explained by a combination of several important agents:

Key Words: Power, Elite, Elite Theory, Pluralist Elite Theory, Elitist Elite Theory, Democratic Elite Theory, Class Theory.

Kaynakça

- AARONOVITCH, S. (1961). *The Ruling Class*. London: Lawrence & Wishart.
- AARONOVITCH, S. (1959). *Monopoly: A Study of British Monopoly Capitalism*. London: Lawrence & Wishart.
- ARON, R. (1950). "Social Structure and the Ruling Class". *British Journal of Sociology*, vol. 1.
- ARSLAN, A. (1999a). "Researching Sensitive Topics with Elites: Perspectives, Problems and Outcomes". Guildford: University of Surrey.
- ARSLAN, A. (1999b). *Who Rules Turkey: The Turkish Power Elite and the Roles, Functions and Social Backgrounds of Turkish Elites*. Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (PhD Thesis).
- ARSLAN, A. (1995). *Turkish Political Elites: Top Political Leadership in Turkey and Social Construction of Turkish Political Elites*. Guildford: University of Surrey, Department of Sociology (MSc.Thesis).
- BACHRACH, P. and M. Baratz, M. (1962). "Two Faces of Power". *American Political Science Review*, vol. LVI.
- BERELSON, B. (1954). *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- DAHL, R. (1961). *Who Governs*. New Haven: Yale UP.
- DAHL, R. (1959). *Social Science Research on Business*. NY: Columbia UP.
- DAHL, R. (1958). "A Critique of the Ruling Elite Model". *American Political Science Review*. vol. 1-2.
- DOMHOFF, W. (1970). *The Higher Circles*. New York: Prentice Hall.
- ETZIONI-HALEVY, E. (1997). *Class & Elites in Democracy and Democratization*. New York: Garland Publishing.
- ETZIONI, H. (1993). *The Elite Connection*. London: Polity Press.
- GIDDENS, A. and Stanworth (1980). *Elites And Power in British Society*. London: Cambridge University Press.
- HINDESS (1987). *Politics and Class Analysis*. Oxford: Basil Blackwell.
- HUNTER, F. (1959). *Top Leadership USA*. Chapel Hill: University of Carolina Press.
- JARY, D. and J. Jary (1991). *Dictionary of Sociology*. Glasgow: Harper Collins.
- MARX, K. (1974). *Theories of Surplus Value*. Moscow: Progress Publishers.
- MARX, K. & F. Engels (1970). *The German Ideology*. New York: International Publishers.
- MEISEL, J. (1962). *The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and Elite*. Michigan: Michigan UP.
- MICHELS, R. (1962). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchies Tendencies of Modern Democracy*. New York: Collier-MacMillan.

- MILLS, C. W. (1956). *The Power Elite*. London: Oxford University Press.
- MOSCA, G. (1939). *The Ruling Class*. New York: McGraw Hill.
- MOYSER, G. & M. Wagstaffe (1987). *Research Methods for Elite Studies*. London: Allen & Unwin.
- OYEN, E. (1990). *Comparative Methodology: Theory and Practice in International Social Research*. London: Sage.
- PARETO, V. (1968). *The Rise and Fall of the Elites*. New Jersey: The Bedminster.
- PRESTHUS, R. (1964). *Men at the Top*. New York: Oxford UP.
- SCHUMPETER, J. (1992). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Routledge.
- SCOTT, J. (1995). *Sociological Theory: Contemporary Debates*, Aldershot: Edward Elgar.
- SCOTT, J. (1991), *Who Rules Britain*, Cambridge: Polity Press.
- WEBER, M. (1968). *Economy and Society*. New York: Bedminster Press.